

Rafel Adrover, paleontòleg (1911 – 2007) in memoriam

En poc temps a Mallorca hem vist desaparèixer moltes personalitats científiques del camp de la paleontologia. En Joan Cuerda, en Joan Pons i ara ens ha deixat el germà Rafel Adrover. Ha estat una temporada plena de males notícies. No només perquè no podrem seguir aprenent dels treballs amb els que intentaven entendre la naturalesa, sinó, el que és pitjor, perquè no podrem sentir el calor de la seva reconfortant presència i alimentar-nos del seu entusiasme. Una vegada tancat el Bolletí (49-2006) i estant amb proves d'impremta, hem volgut incorporar aquesta necrològica.

En Antoni Adrover Bennàssar (1911, Felanitx, Mallorca) fill de família nombrosa, com tants d'altres a l'època, va iniciar els seus estudis que el conduïren a fer-se Germà de La Salle a l'escola del Pont d'Inca, i els va acabar l'any 1927, quan encara només tenia 16 anys. Aquest any finalitza el noviciat i passa a anomenar-se Rafel. Ja en aquests moments començà a donar classe d'ensenyança elemental. Durant 1932-33 realitzà el servei militar, i impartí classes als analfabets del seu quarter, a la vegada que feia classes a La Salle. Durant els anys 40 se va preparar i va obtenir el títol de Magisteri.

Durant la guerra civil va ser mobilitzat, també com tants altres, però al mateix temps va iniciar classes de música al conservatori, on va cursar classes de piano i violí. L'any 1953 va ser traslladat a Barcelona i poc més tard (1957) va ser traslladat a Paterna (València). En poc temps va ser traslladat a Terol, amb el convenciment que l'altitud li milloraria alguns problemes de salut que anava rosegant per l'època.

Va ser per aquells temps que va sentir la trucada de la seva segona vocació, que ja no el va abandonar mai més: la paleontologia. Ell sempre explicava, no se si del tot seriosament, que el fet de que a Terol no hi havia orgue, i per tant no podia practicar la música, el va fer haver de cercar una altra afició per ocupar les seves hores lliures. Els jaciments de mamífers fòssils de Terol el varen captivar amb tanta força, que treia hores de son per anar a recol·lectar i poder estudiar fòssils.

D'aquella època són descobertes tant transcendents per a la paleontologia espanyola com els hipopòtams del Miocè final de l'Arquillo de la Fontana (Terol), jaciments com

Los Aljezares, Puente Minero, així com tants altres, que avui ja formen part de la història dels pioners de la paleontologia Espanyola. La paleontologia de Terol és avui dia ben coneguda gràcies a persones com en R. Adrover. Crec que no hi ha col·legi de La Salle per on ell va passar, que no hagi contingut una col·lecció de fòssils de Terol (a l'actualitat, bona part d'aquestes troballes, estan depositades a la Societat d'Història Natural de les Balears). Però en R. Adrover sentia una especial debilitat per un grup de mamífers molt particular: els micro-mamífers, ratolins i insectívors fòssils. En el nostre país es va convertir en un pioner en la recerca sobre l'evolució d'aquests animalons. A més, per poder recol·lectar amb eficiència aquests petits fòssils (bàsicament dents), va inventar un divers conjunt d'andròmines per cedaçar sediments, veritablement notoris. Alguns dels seus invents és segueixen utilitzant avui dia.

L'any 1965 va ser destinat, altra cop, a Mallorca. Com era previsible, la paleontologia de Mallorca notaria aquest fet. Va interessar-se per la fauna amb *Myotragus* i va publicar uns 11 articles al Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears (SHNB), sobre la fauna vertebrada fòssil del Pleistocè de Mallorca..

Des de feia temps R. Adrover havia establert relacions professionals en el camp de la paleontologia amb dos investigadors de la Universitat Claude-Bernard de Lyon (França). Durant els principis dels anys 1970 va començar a fer visites a Lyon, normalment estivals, que li varen permetre ampliar i aprofundir els seus coneixements sobre rosegadors fòssil. Aquestes estades i l'ajut dels investigadors locals Pierre Mein i Margueritte Huguency el varen esperar per iniciar un altre repte, més difícil encara que passar de tocar l'orgue a la paleontologia: va iniciar la redacció de la seva tesi doctoral. Durant anys ho va veure com un projecte difícil, sinó impossible. Però els seus amics (que en tenia molts) tenien més confiança amb ell, que ell mateix. Gràcies a que La Salle el va destinar a Lyon l'any 1976, és va poder dedicar a aquesta obra durant els anys 1978 a 1980. Finalment, va llegir la seva tesi doctoral a Lyon, un dia que, record perfectament per que hi vaig estar present (SMS) va ser un dels dies més importants de la seva vida. La seva tesi va ser publicada l'any 1986 per el Instituto de Estudios Turolenses, i avui dia és una obra de referència de la paleontologia de micromamífers de la regió de Terol.

Si avui dia sabem tantes coses de la composició i evolució dels micromamífers fòssils de les Balears ho devem casi bé tot a Rafel Adrover. Va tocar des de les faunes de l'Eocè, Oligocè, Miocè i Quaternari. De manera molt especial, un dels moments que record haver-lo vist més científicament emocionat va ser quan va descobrir els jaciments de l'Oligocè de Paguera, amb rosegadors d'origen Africà. Record (SMS) haver-lo ajudat, junt amb en Joan Pons, a rentar sediments d'aquells jaciments a les mateixes platges de Paguera (amb el comprensible enuig dels turistes que observaven, amb una mescla de sorpresa i incomprensió, com anàvem convertint les transparents aigües de la platja amb tèrboles masses fosques). Vàrem compartir amb ell l'emoció de la descoberta, i aquests han estat moments que m'han deixat una forta impressió.

En R. Adrover ho feia tot amb humilitat i sabia transmetre la passió per la paleontologia de manera inigualable. Al mateix temps, una altra pauta el va acompanya tota la vida: anàs a on anàs era mallorquí fins al moll de l'ós. Encara record un meravellós viatge que vàrem fer en Joan Pons i un de nosaltres (SMS) a Terol, per conèixer, de primera mà, els jaciments dels quals parlava en R. Adrover. Quan érem al jaciment de l'Arquillo de la

Fontana, un dia del més d'agost amb un Sol de justícia que queia a plom sobre nosaltres, de cop vàrem sentir una veu que ens va fer donar un bot, "fora des sembrat..", dit amb un accent mallorquí pagès ! No hi havia dubta, era en Rafael Adrover amb el seu entusiasme habitual, feliç de trobar paleontòlegs pel mig del sembrat d'aquelles terres de Terol i.....a més de Mallorca.

En Rafel Adrover va morir a finals de gener de 2007 a l'edat de 94 anys. Ens ha deixat dues coses molt valuoses. Per descomptat una feina com a paleontòleg, que ha transcendit les Balears, i que ha tingut un important ressò internacional, i que a més, ha aconseguit inspirar a les generacions que l'han seguit. A més, ha deixat en tots els que l'hem conegut un profund sentiment d'estimació i amistat que ens acompanyarà sempre.

Salvador Moyà-Solà i Guillem X. Pons

Bibliografia

- ADROVER, R. 1962. Hallazgo de restos de mastodonte en las arcillas rojas de Teruel. Nuevo yacimiento de Las Pedrizas. *Teruel*, 27: 193-198.
- ADROVER, R. 1963. Estado actual de las investigaciones paleontológicas en la provincia de Teruel. *Teruel*, 29: 89-148.
- ADROVER, R. 1963. Un yacimiento de Coprolitos en el Ponticense de Teruel. *Estudios Geol.*, XIX: 205-209.
- ADROVER, R. 1964. El primer hipopótamo del mundo: el hipopótamo turolense. *Teruel*, 32: 245-251.
- ADROVER, R. 1966. Dos nuevos mustélidos de Teruel para la ciencia. Uno de ellos el más antiguo del mundo. *Teruel*, 35: 131-138.
- ADROVER, R. 1966. Pequeño intento de lavado de las tierras de la Cueva de Son Muleta y los resultados obtenidos. *Bol. Soc. Hist. Nat. Balears*, 12: 39-46.
- ADROVER, R. 1967. Estudio comparativo de los restos craneanos de *Myotragus* procedentes de la sima de Génova (Palma de Mallorca). *Bol. Soc. Hist. Nat. Balears*, 13: 99-116.
- ADROVER, R. 1967. Nuevos micromamíferos de Mallorca. *Bol. Soc. Hist. Nat. Balears*, 13: 117-132.
- ADROVER, R. 1968. Los primeros micromamíferos de la cuenca valenciana, en Buñol. Nota preliminar. *Acta Geol. Hisp.*, 3: 78-80.
- ADROVER, R. 1969. Los micromamíferos del Plioceno inferior de los lignitos de Alcoy. I. *Ruscinomys*. *Bol. R. Soc. Esp. Hist. Nat. (Geol.)*, 67: 245-272.
- ADROVER, R. 1969. Estudio de las raíces en los molares de *Ruscinomys schaubi*, en su aspecto morfológico y evolutivo. *Teruel*, 42: 95-125.
- ADROVER, R. 1972. Yacimiento de micromamíferos en Navarrete del Río (Prov. de Teruel, España). (Nota preliminar). *Acta Geol. Hisp.*, 7: 176-177.
- ADROVER, R. 1972. Predadores de la fauna mastológica pleistocénica de Mallorca. *Bol. Soc. Hist. Nat. Balears*, 17: 5-20.
- ADROVER, R. 1972. L'insularite et l'évolution chez *Myotragus* et les autres endemismes mammalogiques du Pleistocène des anciennes Gymnesies (Majorque et Minorque). *Rapp. Com. Int. Mer Médit.*, 20: 563-565.
- ADROVER, R. 1974. Un relleno kárstico plio-pleistoceno en el Cerro de los Espejos en Sarrión (Prov. de Teruel, España). (Nota preliminar). *Acta Geol. Hisp.*, 9: 142-143.
- ADROVER, R. 1975. Principales yacimientos paleontológicos de la provincia de Teruel y su posición estratigráfica relativa. *Trabajos Neog. Cuat.*, 4: 31-48.
- ADROVER, R. 1975. Yacimiento con *Hipparion* en Ademuz (enclave valenciano en la provincia de Teruel, España). *Acta Geol. Hisp.*, 10: 129-133.
- ADROVER, R. 1975. Una tortuga en el relleno cárstico del Cerro de los Espejos en Sarrión (provincia de Teruel, España). *Estudios Geol.*, 31: 739-751.

- ADROVER, R. 1978. Les rongeurs et lagomorphes (Mammalia) du Miocene inferieur continental de Navarrete del Rio (Province de Teruel, Espagne). *Doc. Lab. Geol. Fac. Sci. Lyon*, 72: 3-47.
- ADROVER, R. 1981. Paleontología de vertebrados en Teruel. *Teruel*, 66: 67-73.
- ADROVER, R. 1986. *Nuevas faunas de roedores en el Mio- Plioceno continental de la región de Teruel (España). Interés bioestratigráfico y paleoecológico*. Tesis doctoral. Inst. Est. Turolenses 1-423.
- ADROVER, R., AGUIRRE, E., HEINTZ, E., MOISSENET, E. y MORALES, J. 1974. Teruel II. Libro guía Col. inter. Bioestrat. cont. Neog. sup. Cuat. inf., Madrid, 71-83.
- ADROVER, R., AGUIRRE, E. y MORALES, J. 1975. Le limite entre les étages mammaliens "Vallesien" et "Turolien" (Proposition). *Trabajos Neog. Cuat.*, 4: 49-53.
- ADROVER, R., AGUSTI, J., MOYA, S. y PONS, J. 1983-84. Nueva localidad de micromamíferos insulares del Mioceno medio en las proximidades de San Lorenzo en la isla de Mallorca. *Paleont. Evol.*, 18: 121-129.
- ADROVER, R., ALCALA, L., MEIN, P., MOISSENET, E. y ORRIOS, J. 1986. Mamíferos del Turolense medio en la Rambla de Valdecebro (Teruel). *Estudios Geol.*, 42: 495-509.
- ADROVER, R., ALCALA, L., MEIN, P., MOISSENET, E. y PARICIO, J. 1982. Micromamíferos vallesienses del yacimiento La Salle en las Arcillas Rojas de Teruel. *Acta Geol. Hisp.*, 17: 89-93.
- ADROVER, R., ALCALA, L., MEIN, P., MOISSENET, E. y PARICIO, J. 1984. Presencia en el barranco del Regajo (Tortejada, Teruel) de una serie continua con micromamíferos cubriendo los tres niveles del Turolense. *Estudios Geol.*, 40: 473-479.
- ADROVER, R., ALCALA, L., PARICIO, J., MEIN, P. y MOISSENET, E. 1982. Dos nuevos yacimientos de vertebrados continentales: La Roma II (Alfambra, Teruel) y Bunker de Valdecebro (Teruel). *Teruel*, 67: 7-21.
- ADROVER, R. y ANGEL, B. 1966. Yacimiento del Cuaternario continental en son Vida. *Bol. Soc. Hist. Nat. Balears*, 12: 107-110.
- ADROVER, R. y ANGEL, B. 1967. El *Myotragus* de Ca'n Sion: Primer esqueleto completo (no compuesto) del rupicáprido endémico de Baleares. *Bol. Soc. Hist. Nat. Balears*, 3: 75-95.
- ADROVER, R. y ANGEL, B. 1968. El proceso de masticación en el género *Myotragus*. *Bol. Soc. Hist. Nat. Balears*, 14: 69-103.
- ADROVER, R., BOLADO, J. y ESTERAS, M. 1973. Hallazgo de unos restos de *Hipparion* sp. en el Rincón de Ademua (Valencia). *Teruel*, 49-50: 245-249.
- ADROVER, R. y CUERDA, J. 1968. Mandíbula de *Myotragus* con dos incisivos y dos premolares. *Bol. Soc. Hist. Nat. Balears*, 14: 125-142.
- ADROVER, R. y CUERDA, J. 1969. Mandíbula de *Myotragus* de "Es Bufador" (Mallorca) con dos incisivos y dos premolares. *Acta Geol. Hisp.*, 4: 99-103.
- ADROVER, R. y CUERDA, J. 1976. Dos nuevos yacimientos pleistocénicos con malacofauna terrestre en la isla de Mallorca. *Bol. Soc. Hist. Nat. Balears*, 21: 125- 130.
- ADROVER, R. y CHENEVAL, J. 1993. L'avifaune du Miocène supérieur d'Aljezar B (Los Aljezares, Province de Teruel, Espagne): systématique et paléoécologie. *Paleont. Evol.*, 26-27: 133-144.
- ADROVER, R. y ESTERAS, E. 1974. Hallazgo de restos óseos en la formación de los Tejares (Teruel). *Teruel*, 51: 83-94.
- ADROVER, R., FEIST, M., GINSBURG, L., GUÉRIN, C., HUGUENEY, M. y MOISSENET, E. 1983. Les formations continentales paleogènes de Sierra Palomera (Province de Teruel, Espagne) et leur place dans la biostratigraphie tertiaire des Chaînes Iberiques orientales. *Bull. Soc. Geol. France*, 7, 25: 421-431.
- ADROVER, R., FEIST, M., HUGUENEY, M., MEIN, P. y MOISSENET, E. 1982. L'age et la mise en relief de la formation detritique culminante de la Sierra Pelarda (Province de Teruel), Espagne). *C. R. Acad. Sci. Paris*, 295: 231-236.
- ADROVER, R. y HUGUENEY, M. 1975. Des rongeurs (Mammalia) africains dans une faune de l'Oligocène élevé de Majorque (Balears, Espagne). *Nouv. Arch. Mus. Hist. Nat. Lyon*, 13: 11-13.
- ADROVER, R., HUGUENEY, M. y MEIN, P. 1977. Fauna africana oligocena y nuevas formas endémicas entre los micromamíferos de Mallorca (nota preliminar). *Bol. Soc. Hist. Nat. Balears*, 22: 137-149.
- ADROVER, R., HUGUENEY, M., MOYA, S. y PONS, J. 1978. Paguera II, nouveau gisement de petits mammifères (Mammalia) dans l'Oligocene de Majorque (Balears, Espagne). *Nouv. Arch. Mus. Hist. Nat. Lyon*, 16: 13- 15.
- ADROVER, R. y MEIN, P. 1996. Nuevo *Ruscinomys* (Rodentia, Mammalia) en el Mioceno superior de la región de Teruel (España). *Estudios Geol.*, 52: 361-365.
- ADROVER, R., MEIN, P. y BELINCHÓN, M. 1987. La fauna de roedores en el Aragoniense medio del Barranco

- del Candel, Buñol (provincia de Valencia, España). *Paleont. Evol.*, 21: 43-61.
- ADROVER, R., MEIN, P. y MOISSENET, E. 1976. Mise en évidence du Pliocène moyen continental dans le Nord du fossé de Teruel (Espagne): le gisement de Villalba-Alta. *Nouv. Arch. Mus. Hist. Nat. Lyon*, 14: 11-14.
- ADROVER, R., MEIN, P. y MOISSENET, E. 1978. Nuevos datos sobre la edad de las formaciones continentales neógenas de los alrededores de Teruel. *Estudios Geol.*, 34: 205-214.
- ADROVER, R., MEIN, P. y MOISSENET, E. 1988. Contribución al conocimiento de la fauna de roedores del Plioceno de la región de Teruel. *Teruel*, 79(1): 91-151.
- ADROVER R, MEIN, P. y MOISSENET E. 1993. Roedores de la transición Mio-Plioceno de la región de Teruel. *Paleontología i Evolució*, 26-27: 47-84.
- ADROVER R, MEIN, P. y MOISSENET, E. 1993. Los Sciuridae del Turoliense superior, Rusciniense y Villanyense de la región de Teruel. *Paleontología i Evolució* 26-27: 85-106
- ADROVER, R., MORALES, J. y SORIA, D. 1976. Hallazgo de *Hyaena donnezani* VIRET en la Calera II (Aldehuela, provincia de Teruel). *Teruel*, 55-56: 189-205.
- ADROVER, R. y SACARÉS, J. 1968. Consideraciones acerca de la masticación en los Lepóridos, a propósito de un conejo de largos incisivos no funcionales. *Bol. Soc. Hist. Nat. Balears*, 14: 27-36.
- ALCALÁ, L., SESE, C., HERRÁEZ, E. y ADROVER, R. 1991. Mamíferos del Turoliense inferior de Puente Minero (Teruel, España). *Bol. R. Soc. Esp. Hist. Nat.*, 86 (1-4): 205-251.
- BALLMANN, P. y ADROVER, R. 1969. Yacimiento paleontológico de la Cueva de Son Bauzá (Mallorca). *Acta Geol. Hisp.*, 5: 58-62.
- CHALINE, J., MEIN, P. y ADROVER, R. 1981. *Mimomys occitanus* de Villalba Alta et Arquillo III (Espagne). *Geobios*, 14: 821-826.
- CRUSAFONT, M. y ADROVER, R. 1966. El primer Micromamífero del Mesozoico Español. *Fossilia*, 5-6: 28-33.
- CRUSAFONT, M. y ADROVER, R. 1966. El primer representante de la clase Mamíferos hallado en el Mesozoico de España. *Teruel*, 35: 139-143.
- CRUSAFONT, M., ADROVER, R. y GOLPE, J.M. 1963. Hallazgo en España del más primitivo hipopótamo fósil conocido hasta la actualidad. *Not. Com. Inst. Geol. Min. España*, 70: 71-79.
- CRUSAFONT, M., ADROVER, R. y GOLPE, J.M. 1964. Decouverte dans le Pikermien d'Espagne du plus primitif des Hippopotames: *Hippopotamus (Hexaprotodon) primaevus* n. sp. *C. R. Acad. Sci. Paris*, 258: 1572-1575.
- EISENMANN, V., ADROVER, E., MOISSENET, E. y MOURER-CHAUVIRÉ 1989. Le cheval de Monteagudo del Castillo (Bassin de Teruel, Espagne). *Paleont. Evol.*, 23: 239-252.
- ESTERAS, M. y ADROVER, R. 1974. Nota sobre la existencia del Plioceno en los Alrededores de Concup (Teruel). *Bol. R. Soc. Esp. Hist. Nat. (Geol.)*, 72: 95-97.
- GASULL, L. y ADROVER, R. 1966. Fauna malacológica y mastológica del yacimiento cuaternario de Es Bufador. *Bol. Soc. Hist. Nat. Balears*, 12: 141-148.
- HUGUENEY, M. y ADROVER, R. 1982. Le peuplement des Balears au Paleogene. *Geobios*, Mem. sp. 6: 465-472.
- HUGUENEY, M. y ADROVER, R. 1990. Rongeurs (Rodentia, Mammalia) de l'Oligocène de Sineu (Balears, Espagne). *Paleont. Evol.*, 23: 157-169.
- HUGUENEY, M. y ADROVER, R. 1991. *Sacaresia moyaeponsi* nov. Gen. Nov. Sp., rongeur Thryomyinè (Mammalia) dans le Paléogène de Majorque (Baléares, Espagne). *Geobios*, 24, 2: 207-214.
- HUGUENEY, M. y ADROVER, R. 1995. *Moissenetia paguerensis* n. gen. n. sp. (Rodentia, Gliridae) de l'Oligocène des Baléares : première apparition du schéma dentaire *Eliomys*. *C. r. Acad. sci., Sér. 2, Sci. terre planet.*, 321 (10): 917-922.
- HUGUENEY, M. y ADROVER, R. 2003. *Tetracus daamsi*, une nouvelle espèce de Galericinae (Erinaceidae, Mammalia) dans l'Oligocène de Majorque (Espagne). *Coloquios de Paleontología V. Ext. 1*: 311-324. Madrid
- HUGUENEY, M., ADROVER, R. y MOISSENET, E. 1985. *Gliravus bravoii* nov. sp. la plus grande espèce du genre *Gliravus* (Mammalia, Rodentia, Gliridae) dans l'Oligocène superior d'Espagne. *Geobios*, 18(2): 251-256.
- HUGUENEY, M., ADROVER, R., MOISSENET, E. y SCHMIDT-KITLLER, N. 1987. Les mamifères de Vivel del Rio (prov. De Teruel, Espagne; Oligocène supérieur): un riche gisement stratifié en comparaison avec les faunes karstiques. *Munchner Geowiss. Abd. (A)*, 10: 117-130.
- MEIN, P. y ADROVER, R. 1977. Yacimiento de El Arquillo III, en Teruel, España. (Nota preliminar). *Acta Geol. Hisp.*, 12: 46-48.

- MEIN, P. y ADROVER, R. 1982. Une faunule de mammifères insulaires dans le Miocene moyen de Majorque (Iles Balears). *Geobios*, Mem. sp. 6: 451-463.
- MEIN, P., ADROVER, R. y MOISSENET, E. 1989. La sucesion des gisements de petits mammifères dans le Miocene terminal de Teruel (Espagne). *Bol. Soc. Paleont. Ital.*, 28.
- MEIN, P., MOISSENET, E. y ADROVER, R. 1983. L'extension et l'age des formations continentales pliocenes du fossé de Teruel (Espagne). *C. R. Acad. Sci. Paris.*, 296: 1603-1610.
- MEIN, P., MOISSENET, E. y ADROVER, R. 1989. Biostratigraphie du Néogène Supérieur du bassin de Teruel. *Paleont. Evol.*, 23: 121-139.
- MOISSENET, E., ADROVER, R. y AGUIRRE, E. 1974. Fosa de Teruel. Libro-guía Col. inter. Bioestrat. cont. Neog. sup. Cuat. inf. , Madrid, 51-63.
- MOURER-CHAUVIRE, C., ADROVER, R. y PONS, J. 1975. Presence de *Grus antique* (L.) dans l' Avenç de Na Corna a Majorque (Espagne). *Nouv. Arch. Hist. Nat. Lyon*, 13; 50-55.
- MOURER-CHAUVIRE, C., MOYA, S. y ADROVER, R. 1977. Les oiseaux des gisements quaternaires de Majorque. *M. Arch. Hist. Nat. Lyon*, 15: 61-64.
- SANCHIZ, F.B. y ADROVER, R. 1977. Anfibios fósiles del Pleistoceno de Mallorca. *Doñana Acta Vert.*, 4: 5-25.
- THALER, L., CRUSAFONT, M. y ADROVER, R. 1965. Les premiers micromammifères du Pliocene d'Espagne: precisions chronologiques et biogeographiques sur la faune d'Alcoy. *C. R. Acad. Sci. Paris*, 260: 4024-4027.
- WEERD, A. van de, ADROVER, R., MEIN, P. y SORIA, D. 1977. A new genus and species of the Cricetidae (Mammalia, Rodentia) from the Pliocene of south-western Europe. *Konin. Nederl. Akad. Wet. Proc.*, B, 80: 429-439.